

Epoka brązu i początki epoki żelaza

JANUSZ OSTOJA-ZAGÓRSKI

BADANIA WYKOPALISKOWE W JANKOWIE, POW. INOWROCŁAW, W LATACH 1969—1972

PROGRAM BADAŃ

Jankowo w pow. inowrocławskim (dawniej mogileńskim) znane jest od dawna w literaturze archeologicznej i umieszczane było zarówno w rejestrze grodzisk łużyckich¹, jak i wczesnośredniowiecznych². W latach 80-tych ubiegłego stulecia na wspomnianym obiekcie przeprowadzono liczne prace ziemne wydobywając w ich trakcie znaczną ilość materiału zabytkowego, głównie w postaci ułamków naczyń glinianych, wytworów kościanych, rogowych oraz kilka zabytków brązowych (m. in. naszyjnik, szpile i fragment wędzidła). W tym czasie odkryto również drewnianą głowę uznaną w literaturze przedmiotu za pozostałość podobizny bóstwa pogańskiego³. Ostatnio jednak w literaturze pojawiły się głosy kwestionujące jej wczesnośredniowieczną proveniencję⁴. Ostateczne rozwiązanie tej kwestii uniemożliwia jednak fakt zaginięcia oryginału zabytku, co wyklucza podjęcie badań specjalistycznych (datowania C — 14 czy analizy dendrochronologicznej).

Postulat przeprowadzenia systematycznych badań wykopaliskowych w Jankowie podnoszony był niejednokrotnie⁵, a wynikał z potrzeby kompleksowego ujmowania zjawisk okresu wczesnośredniowiecznego w Wielkopolsce. Znaczna dewastacja obiektu odstraszała jednak od podjęcia realizacji tych zamierzeń. Jedynie

¹ T. Malinowski, *Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 5; 1955, s. 9—10; tam też zebrana literatura.

² W. Kowalenko, *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej* (od VII do XII w), Poznań 1938, s. 221—223; W. Hensel, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 2, Poznań 1953, s. 187—193.

³ K. Langenheim, *Die Kopf von Adolfinenhof (Jankowo), Kr. Mogilno, eine wikingische Holzplastik?*, „Posener Jahrbuch für Vorgeschichte”, t. 1: 1944, s. 87—89.

⁴ K. Józefowiczówna, *Sztuka w okresie wczesnoromańskim*, [w:] J. Topolski (red.), *Dzieje Wielkopolski*, t. I, do roku 1793, Poznań 1969, s. 117.

⁵ Hensel, *Studia i materiały...*, s. 188, przyp. 1; tenże, rec. A. Gieysztor, *Mythologie slave*, [w:] P. Grimal (red.), *Mythologies des steppes, des forêts et de îles Celtes, Germains, Slaves, Chine, Japon, Afrique, Océanie*, Paris (Larousse) 1963, s. 82—97, „Slavia Antiqua” t. 14: 1967, s. 368, przyp. 9 i 10.

w roku 1960 w ramach akcji badań nad grodziskami kultury łużyckiej w Wielkopolsce przeprowadzono wstępne badania sondażowe⁶.

W roku 1969 w ramach kompleksowych badań ratowniczych prowadzonych w rejonie przyszłego zbiornika wodnego nad Jeziorem Pakoskim podjęto również systematyczne prace wykopaliskowe na wyspie w Jankowie. Ratowniczy w głównej mierze charakter badań warunkował opracowanie możliwego do realizacji programu badawczego, który przeprowadzany konsekwentnie przez kolejne sezony wykopaliskowe zmierzał do:

- 1) ostatecznej weryfikacji chronologii obiektu i ustalenia jego kulturowej przynależności;
- 2) odtworzenia kolejnych faz zasiedlania wyspy;
- 3) przebadania umocnień obronnych i rozpoznania układu stratygraficznego w ramach majdanu grodziska;
- 4) rozpoznania wschodniej partii wyspy poza zasięgiem umocnień obronnych.

Badania w Jankowie z ramienia Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu prowadzili: mgr W. Śmigieński (1969 i 1970) oraz autor (1970—1972) pod kierunkiem naukowym doc. dr. habil. A. Dymaczewskiego⁷.

WYNIKI BADAN

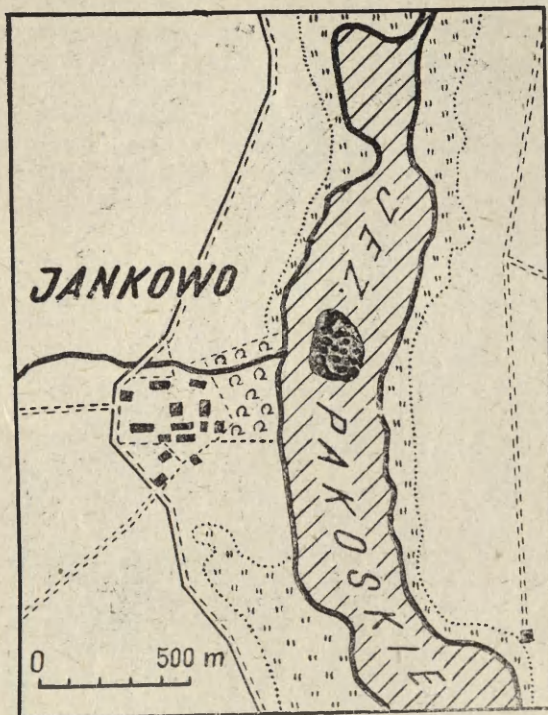
Badane stanowisko zlokalizowane jest na wyspie usytuowanej na Jeziorze Pakoskim na wysokości zabudowań wsi Jankowo w pow. inowrocławskim (ryc. 1). Pod względem kształtu wyspa zbliżona jest do owalu ze ściętymi na skutek działania wody krańcami. Posiadała ona w okresie funkcjonowania obiektu naturalne warunki obronne, które zapewniały otaczające ją wody jeziora. Cała powierzchnia obiektu wynosząca ok. 1,5 ha, a więc odpowiadająca w przybliżeniu powierzchni wyspy, została znacznie zniwelowana przez liczne prace ziemne. Wał obronny jest wyraźnie uchwytny jedynie we wschodniej części wyspy. W pozostałych jej partiach nie zachowały się na powierzchni jego czytelne ślady. Wymiary majdanu wynoszą ok. 140 × 90 m. Badania znacznie utrudniały znajdujące się obecnie w kilku punktach obiektu słupy trakcji elektrycznej i maszty nośne kolejki linowej oraz wysoki, zwłaszcza w 1969 r., poziom lustra wody w jeziorze.

Dla zrealizowania nakreślonego wyżej programu badań założono dwie linie wykopów przecinające wał i wewnątrz grodu wzdłuż osi PN—PD i Wsch.—Zach. do kulminacyjnej partii wyspy (ryc. 2). Następnie na wschodnim brzegu wyspy założono cztery wykopy obejmujące prawie w całości obszar znajdujący się poza zasięgiem wału obronnego. Długość poszczególnych wykopów sytuowanych w ramach założonej na wyspie siatki arowej wynosiła 10 m (a więc obejmowały długość całego aru), szerokość natomiast 3 m. W sumie rozpoznano obszar o łącznej pow. 7,5 ara⁸, a ogólna kubatura przebadanych nawarstwień wynosiła ok. 2250 m³.

⁶ Badania prowadziła Biskupińska Ekspedycja Wykopaliskowa pod kierunkiem prof. dr. Z. Rajewskiego. Powyższe informacje uzyskałem dzięki uprzejmości dr. Z. Bukowskiego, uczestnika badań.

⁷ Badania finansowane były kolejno: w latach 1969—1970 przez Zarząd Inwestycji Kaskady Dolnej Wisły we Włocławku, w 1971 r. przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, a w 1972 r. przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszczy. W badaniach brali ponadto udział pracownicy Zakładu Archeologii Włkp.: mgr mgr M. Łastowiecki i H. Mamzer oraz K. Poprawski, A. Wawrzyński, J. Heller i A. Puchalski.

⁸ Wstępne wyniki badań poza krótkimi informacjami zawartymi w kolejnych

Ryc. 1. Jankowo, pow. Inowrocław. Plan sytuacyjny stanowiska (teren wyspy zaczerpniono)

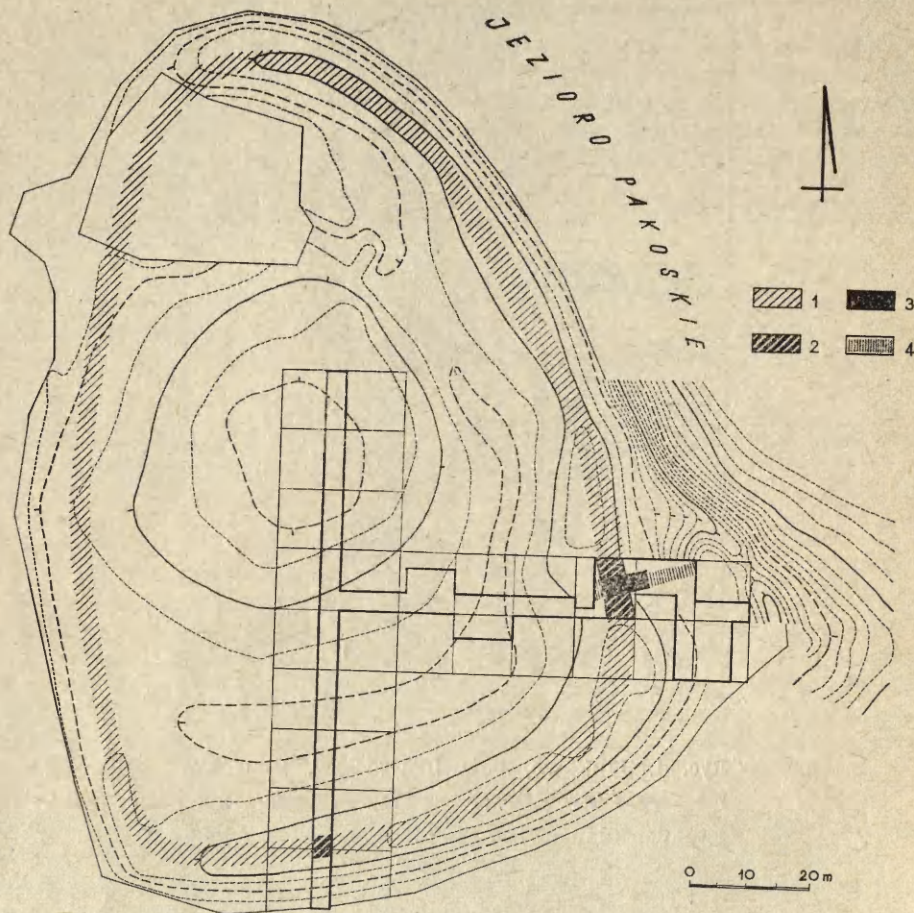
Situation plan of the site (the area of the island is in black)

Rys. A. Wawrzyński

Przekrój poprzeczny przez wał obronny zarówno w południowym, jak i wschodnim jego odcinku pozwolił bliżej zorientować się w konstrukcji tych partii wału. Górne jego elementy konstrukcyjne były silnie zniszczone na skutek późniejszych przekopów.

Wał był lepiej zachowany jedynie w swoich dolnych partiach, co pozwoliło na odtworzenie sposobu jego budowy. Wzniesiony został na przygotowanej uprzednio warstwie izolacyjnej wykonanej z gałęzi i konarów drzew przysypanych piaskiem czerpanym zapewne z dna jeziora. Elementy konstrukcyjne wału w postaci

tomach „Informatora Archeologicznego” (Informator..., 1969, Warszawa 1970, s. 118 nn.; Informator... 1970, Warszawa 1971, s. 77 nn.; Informator... 1971, Warszawa 1972, s. 83 nn.; Informator... 1972, Warszawa 1973, s. 96 nn., przedstawione zostały w formie dwóch sprawozdań: W. Śmigiełski, *Badania na grodzisku kultury łużyckiej w Jankowie, pow. Inowrocław, w roku 1969*, „Komunikaty Archeologiczne”, t. 1, Bydgoszcz 1972, s. 22—28; J. Ostojca-Zagórski, *Badania archeologiczne na grodzisku kultury łużyckiej w Jankowie, pow. Inowrocław, w latach 1970—1972*, tamże, t. II, Bydgoszcz 1973 (w druku).

Ryc. 2. Jankowo, pow. Inowrocław. Plan warstwicowy obiektu z zaznaczeniem powierzchni przebadanej:

1 — przebieg wału obronnego; 2 — przebadane fragmenty wału obronnego; 3 — brama grodu, 4 — ulica dojazdowa

Contour plan of the site; the part explored has been marked:

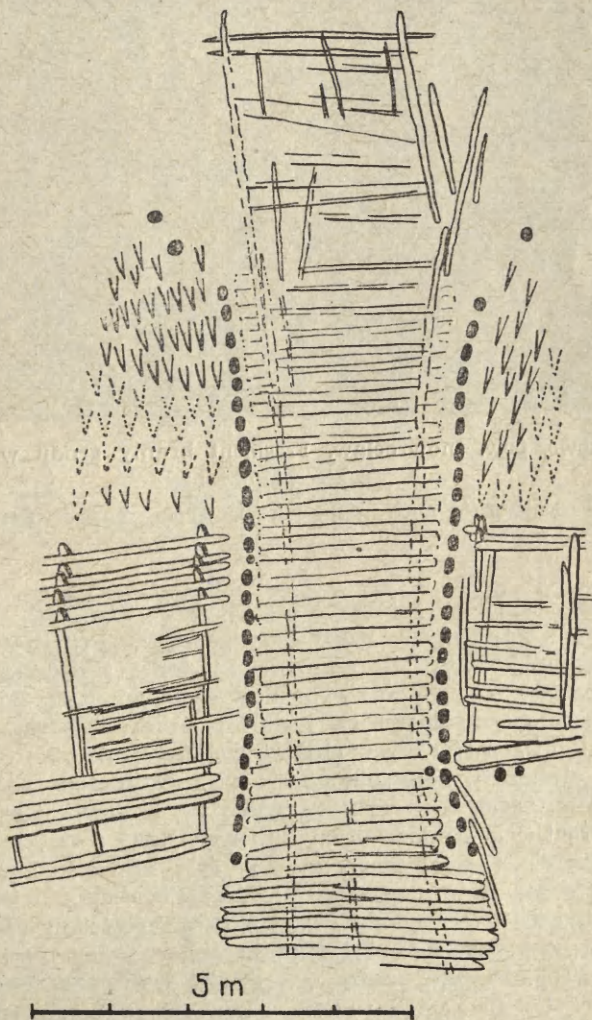
1 — course of the rampart; 2 — explored part of the rampart; 3 — entrance gate; 4 — drive

Rys. A. Wawrzyński

skrzyń związanych na zrąb wypełniono gliną i kamieniami. Analiza dendrologiczna wykazała⁹, że do budowy wału użyto zarówno drewna dębowego, jak i sosnowego, bukowego oraz jesionowego. Przekrój poprzeczny przez nawarstwienia wału ilustruje nam dwie zasadnicze fazy jego budowy, przy czym wyraźnie czytelne jest prze-

⁹ Oznaczeń dokonał dr habil. J. Surmiński z Akademii Rolniczej w Poznaniu.

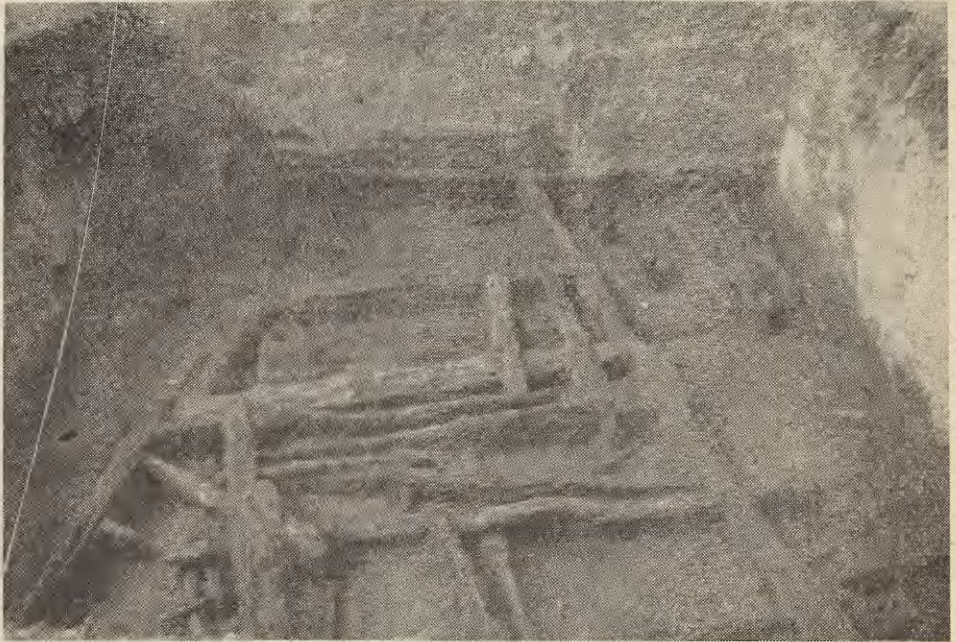
sunięcie w głąb wyspy konstrukcji wału młodszego. Wał młodszy został częściowo na skutek pożaru grodu zniszczony, o czym świadczą ujawnione na badanym odcinku ślady jego naprawy. Prostopadłe ściany wału wzmocniono we wschodniej jego partii (w rejonie bramy) dodatkowo przez podłużne legary tworzące rodzaj terasy, której szerokość dochodziła do 1 m. Mielibyśmy tu więc do czynienia z zastosowaniem w niektórych partiach wału (zapewne tych, które narażone były na większe niebezpieczeństwo) bardziej skomplikowanego systemu obronnego.

Ryc. 3. Jankowo, pow. Inowrocław. Rzut poziomy bramy grodu młodszego

Ground plan of the gate of the younger stronghold

Rys. A. Wawrzyński

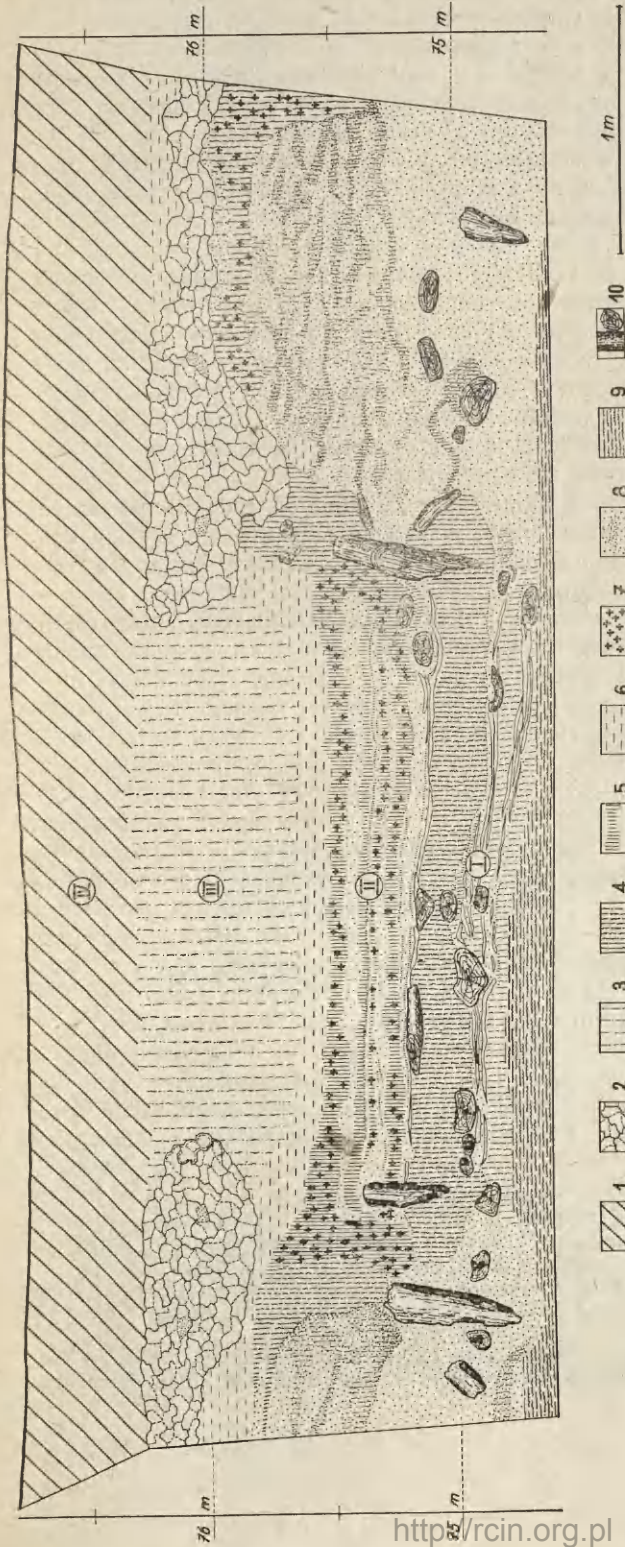
Ryc. 4. Jankowo, pow. Inowrocław. Fragment bramy grodu w partii wystającej przed wał obronny

Fragment of the gate in the part projecting beyond the rampart

Fot. J. Heller

Przed wałem od strony jeziora na obu badanych odcinkach znajdował się falochron zbudowany z 4–6 rzędów pali dębowych, jesionowych i sosnowych wbijanych ukośnie. Poszczególne rzędy falochronu umocnione były dodatkowo przez poziome legary sosnowe i dębowe ułożone równoległe do biegu wału. Dodatkowe umocnienie brzegu stanowiły znajdujące się przed falochronem zasieki wykonane z luźno rzuconych gałęzi i konarów drzew obstawionych kamieniami.

Istotnym elementem konstrukcji obronnych jest brama wjazdowa znajdująca się w przerwie skrzyniowego wału obronnego we wschodniej partii wyspy. Wysunięte przed front wału ramiona bramy utworzone były z dwóch rzędów równoległe biegnących słupów okrągłych w przekroju po 26 z każdej strony (ryc. 3, 4), między którymi znajdowały się mocno zniszczone fragmenty ulicy wjazdowej wykonanej z łupanych bierwion o szer. 15–25 cm. Słupy tworzące ściany bramy, których średnica wynosiła ca 20–25 cm, były dołem zaciosane i sięgały ok. 1 m w głąb od powierzchni ziemi. Długość bramy obu grodów (starszego i młodszego) wynosiła ok. 9 m, szerokość natomiast w świetle wjazdu 2,85 m, a w partiach poza obrębem obronnego wału 3 m od wnętrza grodu oraz 3,60 m w partii przed wałem obronnym. Powierzchnia wewnętrzna bramy miała zatem ok. 29,7 m². Analiza przekroju poprzecznego i podłużnego przez bramę pozwoliła na odtworzenie kolejnych faz jej budowy i użytkowania. Stwierdzono, że brama grodu starszego wzniesiona została podobnie jak konstrukcje wału na warstwie izolacyjnej wykonanej z pni i konarów drzew tworzącej rodzaj podwaliny i zabezpieczającej przed rozmywaniem

Ryc. 5. Jankowo, pow. Inowrocław, Przekrój poprzeczny przez bramę grodu:

1 — zhumusowana ziemia barwy ciemnobrunatnej; 2 — silnie przepalona i zbita glina o barwie jasnożółtej; 3 — gliniasta, zbita ziemia o intensywnym jasnoszarym zabarwieniu; 4 — ciemnobrunatna zbita ziemia przesycona fragmentami silnie rozłożonego drewna; 5 — warstwa ciemnobrunatnej ziemi przesyconej spalenizną; 6 — gruboziarnisty, przepalony piasek o ciemnożółtym zabarwieniu (z rozsypaną koroną wału na drodze); 7 — spalenizna, 8 — drobnoziarnisty sypek piasek o jasnożółtym zabarwieniu; 9 — warstwa rozłożonej i silnie zbutwiałej faszyzny; 10 — resztki drewna; I — warstwy grodu starszego; II — warstwy grodu młodszego; III — osada otwarta kultury lużyckiej; IV — warstwy przemieszane, średniowieczne, nowożytne

Cross-section through the gate of stronghold:

1 — dark brown humus soil; 2 — heavily burnt and hard clay of light yellow colour; 3 — clayey compact earth, intensely light grey in colour; 4 — dark brown compact earth mixed with fragments of strongly decomposed wood; 5 — layer of dark brown earth with traces of burning; 6 — coarse-grained burnt sand, dark yellow in colour (from the debris of the rampart top); 7 — burnt layer; 8 — fine-grained loose light yellow sand; 9 — layer of decomposed and heavily moulded fascine; 10 — remains of timber; I — layers of the older stronghold; II — layers of the younger stronghold; III — unfortified habitation site of the Lusatian culture; IV — mixed medieval and modern layers

Rys. A. Wawrzyński

właściwe, dolne elementy konstrukcyjne. Zasadnicza orientacja bramy grodu starszego, jak i młodszego nie ulegała zmianie. Brama grodu młodszego nosi ślady kilkakrotnych częściowych napraw, głównie elementów ulicy wjazdowej. Elementy konstrukcyjne bramy związane z kolejnymi fazami użytkowania grodu wznoszone były, jak wykazała analiza przekroju poprzecznego (ryc. 5), przez bramę na warstwie niwelacyjnej usypanej z jasnożółtego piasku czerpanego zapewne z dna jeziora. Ściany bramy w partii wystającej przed wał obronny ograniczał po obu stronach falochron-częstokół wykonany z grubych (średn. do 50 cm) słupów dębowych, zaostrzonych w górnych partiach nachylonych w kierunku wału. Obserwacje układu nawarstwień w rejonie styku bramy z wałem obronnym pozwalają na stwierdzenie, iż brama nie była w dolnych partiach konstrukcyjnie powiązana z wałem obronnym. Sprawą niezmiernie trudną do ustalenia jest kwestia właściwej lokalizacji wrót. Uzyskane w Jankowie dane zdają się potwierdzać dotychczasowe przypuszczenia, iż znajdowały się one zgodnie z ówczesnymi wymogami strategicznymi w głębi bramy. Odkryta w trakcie badań w 1971 r. brama jest konstrukcyjnie analogiczna do znanej wcześniej z Biskupina, pow. Żnin¹⁰.

Badania prowadzone na majdanie grodziska pozwoliły na rozpoznanie układu stratygraficznego, który przedstawiał się następująco:

1. Warstwy oznaczone kolejnymi numerami rzymskimi od I do III zalegające średnio do 1,20 m w głąb od powierzchni były znacznie przemieszane, a ślady nowożytnych przekopów czytelne są na całym przebadanym odcinku. Zebrany w ramach tych warstw materiał zabytkowy reprezentowany jest głównie przez ceramikę i kości zwierzęce. Materiał ceramiczny jest silnie przemieszany, przy czym wyraźnie zaznacza się ilościowa przewaga ceramiki datowanej na okres halsztacki.

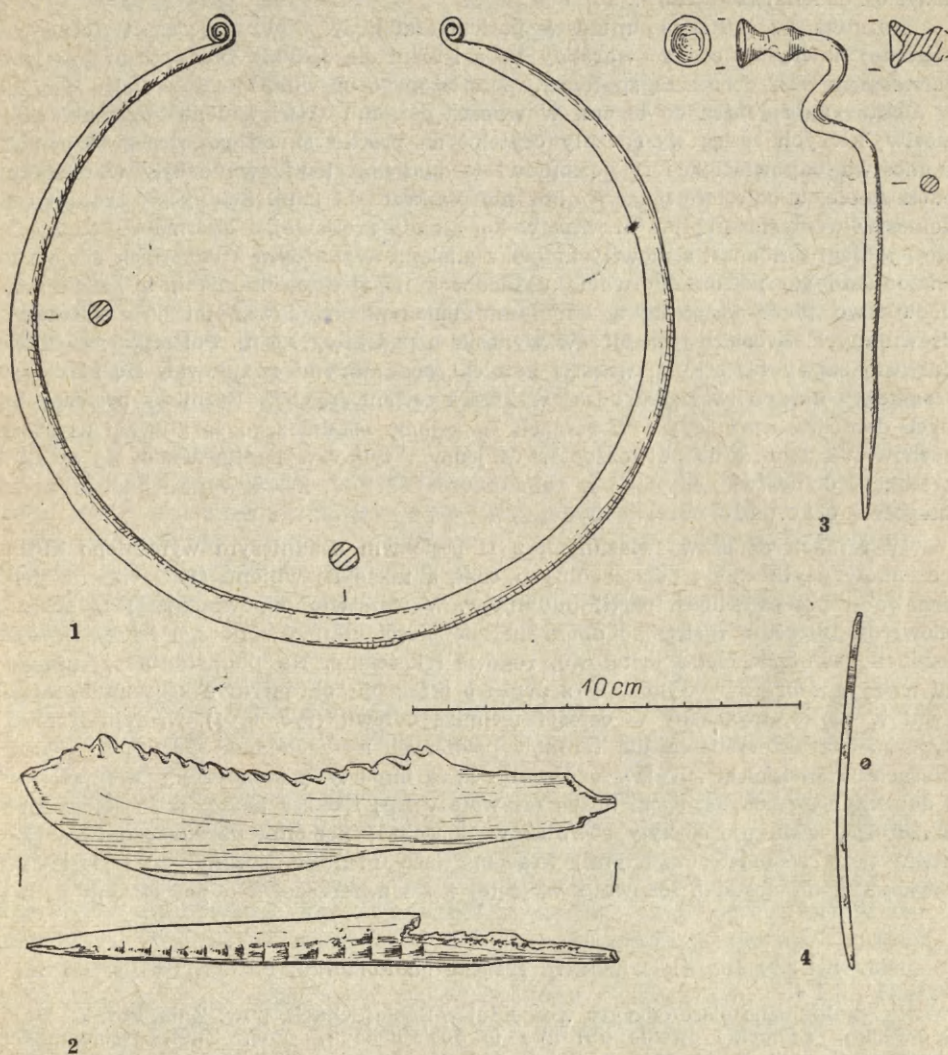
2. Następną w układzie stratygraficznym warstwę oznaczoną nr IV wiązać możemy z osadnictwem kultury łużyckiej. Treść geologiczną tej warstwy, której miąższość dochodziła do 1 m, stanowiła ciemnobrunatna ziemia z licznymi śladami spalenizny, węgla brunatnego i zakłóceń w postaci soczewek piasku, gliny i ilu jezierskiego o jasnozielonkawym zabarwieniu. W ramach warstwy IV wyróżniono w obrębie niektórych wykopów (zlokalizowanych głównie w rejonie wału) trzy poziomy osadnicze, na które składają się warstewki oznaczone małymi literami alfabetu (np. warstwa IV a, IV b itp.). Poziom najmłodszy stanowi warstwa IV a o miąższości dochodzącej miejscami do 30 cm. Charakteryzują ją ciemnobrunatne zabarwienie oraz znaczne zakłócenia jej partii stropowych. Z uwagi na wspomniane uprzednio przekopy nowożytnie nie zachowały się żadne czytelne elementy konstrukcyjne. Wyjątek stanowi jedynie odsłonięty w ramach arów 86 i 85 fragment częściowo zagłębionego domostwa, którego rozmiarów z uwagi na stan zachowania nie udało się bliżej określić. Wśród materiału zabytkowego związanego z tą warstwą wymienić należy obok znacznej ilości ceramiki i kości zwierzęcych szpile brązową z łańbędzia szyjką i wazowatą główką jednostronnie wklęsłą (ryc. 6, 3). Szpile tego typu znamy głównie z Pomorza¹¹ oraz Półwyspu Sambijskiego¹². Nie należą one

¹⁰ Zagadnienie to omawiam szerzej podając analogię i literaturę w pracy: J. Ostoję-Zagórski, *Research Work on the Problem of Gates in Fortified Settlements of Lusatian Culture*, „Slavia Antiqua”, t. 20; 1973, s. 73—85.

¹¹ F. J. Lachowicz, *Skarb brązowy z Kazimierza Pomorskiego, pow. Koszalin*, Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie woj. koszalińskiego w latach 1967—1968, Koszalin 1969, s. 231, ryc. 2 f.

¹² J. Dąbrowski, *Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 129 oraz cyt. tam literatura i analogie.

Ryc. 6. Jankowo, pow. Inowrocław:

1 — naszyjnik z końcami zwiniętymi w uszko (II poziom osadniczy); 2 — instrument kościany „tarło” (II poziom osadniczy); 3 — szpila z łabędzią szyjką i wazowatą główką (III poziom osadniczy); 4 — trzpień szpili (I poziom osadniczy)

1 — necklace with looped ends (habitation level II); 2 — bone instrument (habitation level II); 3 — swan-necked pin with a vase-shaped head (habitation level III); 4 — tang of a pin (habitation level I)

Rys. E. Krakowska

do dokładnych wyznaczników chronologicznych i mogą być datowane jedynie w ramach okresu halsztackiego¹³.

Warstwa IV b stanowi młodszy poziom osadniczy. Pod względem treści geologicznej nawiązuje ona do warstwy IV a i różni się jedynie brązowoczarным zabarwieniem oraz domieszką spalenizny i rozłożonego drewna. Miąższość jej dochodzi w niektórych rejonach do 40 cm. W ramach poziomu II ujawniono fragmenty domostw, których zasięg wyznaczały czytelne na profilu smugi rozłożonego drewna. Domostwa odpowiadające II poziomowi osadniczemu usytuowane były w rzędach obok siebie, a odległość między nimi nie przekraczała 2 m. Ściany poszczególnych domostw wzniesione były z drewna w konstrukcji zrębowej, i być może plecionkowej, podłogi natomiast stanowiły klepiska gliniane. W każdym z odkrytych domostw znajdowało się palenisko otwarte układane z niewielkich kamieni, w niektórych dodatkowo piece kopulaste z kopułami glinianymi zbudowanymi na szkieletach drewnianych. Średnica tych pieców wynosiła u podstawy 1,5 m. Paleniska ich składały się zazwyczaj z kilku warstw kamieni, pod którymi znajdowały się niekiedy fragmenty naczyń tworzące rodzaj wykładek ceramicznych¹⁴. Rozmiary poszczególnych domostw ujawnionych w ramach II poziomu osadniczego są z uwagi na stan zachowania trudne do odtworzenia. W jednym tylko wypadku udało się ustalić szerokość domostwa odkrytego w ramach arów 92 i 91, która wynosiła 4,5 m, oraz długość innego (chata odkryta na arze 57, wyk. 2 i 43) ok. 7,5 m.

W ramach domostw związanych z II poziomem osadniczym wyróżniono kilka poziomów użytkowania poszczególnych chat, a także ujawniono ślady częściowych renowacji poszczególnych partii budynków. W warstwie odpowiadającej II poziomowi osadniczemu znaleziono obok znacznej ilości ułamków naczyń i kości zwierzęcych również zabytki metalowe, rogowe i kościane. Na podkreślenie zasługuje tu naszyjnik brązowy wykonany z drutu o przekroju okrągłym z końcami zwiniętymi w uszko, wykonany w całości techniką odlewu (ryc. 6, 1). Naszyjniki tego typu są charakterystyczne dla terenów położonych na zachód od Odry¹⁵, a na obszarach Wielkopolski i Kujaw uznawane są za importy o północnej proveniencji¹⁶ i datowane na schyłek epoki brązu (głównie V EB) i okres halsztacki¹⁷. Na uwagę szczególną zasługuje odkryty również w ramach II poziomu osadniczego (w warstwie poza zespołami zwartymi) kościany instrument muzyczny, tzw. „tarło”¹⁸. Wykonany on został z łukowato wygiętej kości zwierzęcej¹⁹ o powierzchni dwu-

¹³ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań 1958, s. 187 nn., ryc. 144, 2 i 4.

¹⁴ Analogiczne piece odkryto wcześniej w Sobiejuchach, pow. Żnin. Por. Z. Bukowski, *Łużyckie osiedle obronne w Sobiejuchach*, pow. Żnin, „Wiadomości Archeologiczne”, R. 24: 1960, z. 3/4, s. 202, ryc. 16 na s. 203; tenże, *Sprawozdanie z badań osiedli obronnych kultury łużyckiej w Sobiejuchach*, pow. Żnin, za rok 1960, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, 1963, s. 104–105.

¹⁵ G. Kossinna, *Die golden „Eidringe” und die jüngere Bronzezeit in Ostdeutschlands*, „Mannus”, t. 8: 1917, s. 33.

¹⁶ E. Sprockhoff, *Niedersächsische Depotfunde der jüngeren Bronzezeit*, Leipzig 1933, s. 93; W. Szafrąński, *Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązu) w Wielkopolsce*, Warszawa—Wrocław 1955, s. 70, 151.

¹⁷ Szafrąński, *op. cit.*, s. 70.

¹⁸ Wyróżnienia i interpretacji znaleziska z Jankowa dokonał dr W. Kamiński z Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu, za co składam w tym miejscu wyrazy podziękowania.

¹⁹ Jak wykazała ekspertyza osteologiczna wykonana przez prof. dr M. Sobocińskiego z Akademii Rolniczej w Poznaniu, „tarło” wykonane zostało z krawędzi

stronnie wygładzonej, dł. 15 cm i do 3 cm szerokiej. Na zewnętrznej krawędzi wycięto 14 nieregularnych zębów (ryc. 6, 2). Jeden z końców tarła przechodzi w ułamany uchwyt, którego długość odpowiadała szerokości męskiej dłoni. Z uwagi na powszechność i wysoki poziom obróbki²⁰ ogólnie dostępnego surowca, jakim była kość, przyjęc możemy tezę o rodzimym pochodzeniu instrumentu ujawnionego w Jankowie. W materiale zabytkowym z obiektów kultury łużyckiej brak jak do tej pory podobnego typu znalezisk²¹.

Warstwa IV c przypominająca swoją treścią geologiczną dwie poprzednie stanowiła poziom I. Podstawę do jego wyróżnienia stanowili czytelny w rejonie umocnień obronnych poziom utworzony z wiórów i odpadów drzewnych. Z I poziomem osadniczym wiązać możemy fragmenty mocno zniszczonych domostw ujawnionych w partii przywałowej, zalegające bezpośrednio pod ruinami domostw związanych z poziomem II. W ramach I poziomu osadniczego nie udało się wyróżnić bardziej czytelnych elementów konstrukcyjnych, które zniszczone zostały przez systematycznie podnoszący się poziom wody w jeziorze. Świadczą o tym wyraźnie wydzielające się na profilu warstwy zalewowe oznaczone w układzie stratygraficznym jako nr V.

W materiale zabytkowym związanym z I poziomem osadniczym obok ceramiki reprezentowanej przez formy charakterystyczne dla okresu halsztackiego wymienić należy zabytki metalowe (mało charakterystyczny fragment szpili — ryc. 6, 4, kółko brązowe), rogowe, kościane i kamienne. Z przedmiotów glinianych natomiast fragmenty niszczyjących form odlewniczych.

Charakteryzując ogólnie warstwę IV związaną z osadnictwem kultury łużyckiej stwierdzić należy, iż dostarczyła ona głównie znacznej ilości materiału ceramicznego oraz zabytków wykonanych z surowców organicznych (róg i kość). Szczegółowa analiza materiału ceramicznego pozwoliła na wychwycenie kilku generalnie rysujących się tendencji. Stwierdzono mianowicie, że 95,78% wszystkich typologicznie określonych ułamków naczyń stanowiły fragmenty zaliczane do trzech grup funkcjonalnych: naczynia jajowato-beczulkowate (garnki) stanowiły aż 50,43% wszystkich typologicznie rozpoznanych fragmentów²², misy natomiast 29,55%, a talerze krążkowe 15,80%. Pozostałe 4,22% przypada na następujące wyróżnione w materiale ceramicznym z Jankowa grupy naczyń: naczynia wazowate, amfory, kubki i czerpaki. Dalsze badania przeprowadzone na materiale ceramicznym pozwoliły na stwierdzenie dosyć ścisłych korelacji między poziomem I a III. Zbieżności te zarysowały się wyraźnie w procentowym udziale poszczególnych typów i odmian wyróżnionych w ramach wspomnianych wyżej grup naczyń²³. Analiza chronologiczno-przestrzenna poszczególnych typów i odmian wyróżnionych w ceramice (ryc. 7 i 8) z Jankowa wykazała ścisłe analogie z materiałem z innych pobliskich

lewej, dogłowej łopatki krowy. Za wykonanie ekspertyzy składam prof. Sobocińskiemu wyrazy podziękowania.

²⁰ Por. np. Z. A. Rajewski, *Przedmioty z rogu i kości i obróbka obu tych surowców w grodach „łużyckich” z wczesnego okresu żelaznego, [w:] III Sprawozdania z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948*, Poznań 1950, s. 178—182.

²¹ Szersze uwagi i analogie w pracy: J. Ostoja-Zagórski, W. Kamiński, *Instrument muzyczny z grodziska kultury łużyckiej w Jankowie, pow. Inowrocław, „Archeologia Polski”, t. 18: 1973, z. 2, s. 355—367.*

²² W analizie typologicznej obejmującej 3000 ułamków naczyń uwzględniono jedynie te fragmenty, których powierzchnia wynosiła ponad 2 cm².

²³ Por. J. Ostoja-Zagórski, *Z badań nad ceramiką z grodziska kultury łużyckiej w Jankowie, pow. Inowrocław, „Sprawozdania PTPN” za I i II kwartał 1972 (w druku).*

Ryc. 7. Jankowo, pow. Inowrocław. Ceramika z grodu
Pottery from the stronghold

Rys. E. Uryszek

grodów łużyckich, głównie Biskupina²⁴ i Sobiejuch, pow. Żnin²⁵. Analiza materiału ceramicznego jak również nielicznych zabytków metalowych pozwala na ustalenie ram czasowych warstwy IV na okres Ha C/D.

3. Kolejną wyróżnioną w ramach majdanu warstwę stanowi, jak wspomniano, oznaczona nr V warstwa zalepowa, składająca się z warstewek zbutwiałego rozłożonego drewna przemieszanego z łem jeziernym i muszelkami. Nieliczny materiał zabytkowy reprezentowany jest głównie przez ceramikę łużycką. Warstwa V czytelna jest jedynie w rejonie najbliższym konstrukcjom obronnym.

4. W najwyższej wyniesionej nad poziom lustra wody partii wyspy ujawniono warstwę VI, którą stanowi jasnozielonkawa, silnie zmarglona glina, zakłócona szczątkami pochodzenia organicznego. W warstwie tej w ramach arów: 88,72,57, wyk. 1 i 2, odkryto jamy w przybliżeniu koliste o średnicach dochodzących do 1 m,

²⁴ Por. W. Kóćka, *Ceramika biskupińska*, [w:] J. Kostrzewski (red.), *Gród prastawiański w Biskupinie, pow. Żnin*, Poznań 1938, s. 28—33. Prowadzone ostatnio przez mgr R. Mikłaszewską-Balcer studia nad ceramiką z grodu w Biskupinie pozwoliły na dokonanie bardziej szczegółowej analizy porównawczej między ceramiką z obu grodów i wychwycenie szeregu cech zbliżonych. Za łaskawe udostępnienie nie publikowanych tablic typologicznych, jak również szereg cennych uwag składam Autorce wyrazy podziękowania.

²⁵ Bukowski, *Łużyckie osiedle...*, passim.

Ryc. 8. Jankowo, pow. Inowrocław. Ceramika z osady otwartej (III poziom osadniczy)

Pottery from the unfortified settlement (habitation level III)

Rys. E. Uryszek

których wypełnisko stanowiła ceramika neolityczna i znacznie rozdrobnione kości zwierzęce. Warstwę tę wiążać możemy z osadnictwem neolitycznym.

5. Bezpośrednio pod warstwą VI uchwycono górny poziom calca, który stanowiła jasnopopielata, silnie zmarglona gytia, będąca naturalnym podłożem wyspy.

Układ nawarstwień w ramach wykopów zlokalizowanych poza zasięgiem wału obronnego jest z uwagi na liczne zakłócenia w postaci warstewek zalewowych słabo czytelny. W trakcie eksploracji operowano tu głównie warstwami głębokościowymi. Podobnie jak na majdanie grodziska, tak i we wschodniej partii wyspy górne warstwy były znacznie przemieszane. Jedynie w ramach wykopu zlokalizowanego na arze 4 uchwycono fragment stosunkowo dobrze zachowanej warstwy wczesnośredniowiecznej. Wykop ten usytuowany na opadającym w kierunku jezio-

ra łagodnym zboczu (od strony wschodniej) obejmował swym zasięgiem cypel przylegający do grodziska ludności kultury łużyckiej. Bezpośrednio pod warstwami nowożytnymi, w których nie stwierdzono materiału zabytkowego, natrafiono na przestrzeni połowy wykopu (do 4,5 m) na warstwę, której treść kulturową stanowiły węgielki drzewne. Miąższość tej warstwy wahała się w granicach od 40 do 50 cm. Analiza ujawnionego układu nawarstwień pozwoliła na wyróżnienie 4 poziomów konstrukcji drewnianych stanowiących jądro wału drewniano-ziemnego wzniesionego w konstrukcji rusztowej, którego całkowita szerokość u podstawy wynosiła najprawdopodobniej 5,5—6 m²⁶. Na podstawie analizy zebranego w ramach tej warstwy materiału zabytkowego, głównie ostrogi żelaznej, którą zaliczyć należy do typu I, odmiany 1 wg Z. Hilczerówny²⁷, możemy przyjąć, iż odkryty wał funkcjonował u schyłku X i na początku XI wieku. Warstwa wczesnośredniowieczna (III) czytelna jedynie, jak wspomniano, w wykopie na arze 4 zalegała na szarej piaszczystej ziemi, pod którą ujawniono warstwę zalewową zakłóconą szczątkami organicznymi. Kolejną w układzie stratygraficznym warstwę wiązać możemy z osadnictwem łużyckim. Miąższość jej w tym rejonie dochodziła do 1 m. Ujawniono tu obok umocnień brzegu wykonanych z gałęzi i konarów drzew obstawionych kamieniami (ar 3) również fragment ulicy okrężnej biegnącej u podnóża wału po jego zewnętrznej stronie (ary 9 i południowa część aru 8, wyk. 1), a także dwa wyraźnie czytelne poziomy ulicy dojazdowej prowadzącej do bramy. Jednym z najbardziej interesujących odkryć dokonanych w tym rejonie wyspy jest ujawnienie dużego pieca kopulastego o wymiarach 2 × 3,5 m wykazującego ślady wielokrotnego naprawiania kopuły i długotrwałego użytkowania. Usytuowanie pieca poza zasięgiem wałów obronnych wskazuje na jego przemysłowy charakter, a odkrycie w rumowiskach kopuły fragmentów naczyń glinianych zdaje się świadczyć, iż pełnił on zasadniczo funkcje pieca garncarskiego. Znaczne zakłócenia łużyckiej warstwy osadniczej przez warstewki zalewowe utrudnia powiązanie pieca z kolejnymi fazami grodu. Przypuszczać możemy, iż spełniał on swoje funkcje zarówno w okresie trwania grodu starszego, jak i młodszego, a uległ zniszczeniu wraz z upadkiem drugiej fazy ogrodu.

W roku 1972 na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszczy i przy jego finansowym zabezpieczeniu podjęto również w rejonie wyspy poszukiwania podwodne²⁸. Badaniami objęto rejon w pobliżu wschodniego brzegu wyspy oraz pas 6 m szerokości wokół całego obiektu. Z uwagi na znaczne zniekształcenie pierwotnej powierzchni dna przez prowadzone wokół wyspy liczne prace bagracyjne związane z budową tamy na jeziorze nie uzyskano pozytywnych rezultatów.

PRÓBA INTERPRETACJI UZYSKANYCH REZULTATÓW

Dokonując podsumowania badań i podejmując próbę interpretacji uzyskanych wyników wskazać możemy na kolejne fazy zasiedlania obiektu oraz etapy rozwoju grodziska kultury łużyckiej w Jankowie.

²⁶ Szczegółową charakterystykę konstrukcji wału wczesnośredniowiecznego, jak również analizę materiałów wczesnośredniowiecznych uzyskanych w trakcie badań w Jankowie zawiera opracowanie H. Mamzera, *Materiały wczesnośredniowieczne z Jankowa (stan. 1), pow. Inowrocław*, „Slavia Antiqua” t. 20: 1973, s. 143—174.

²⁷ Z. Hilczerówna, *Ostrogi polskie z X—XIII wieku*, Poznań 1956, s. 31.

²⁸ Badania prowadziła ekipa pletwonurków z klubu „Perkoz” przy Zakładach Radiowych „Eltra” w Bydgoszczy w składzie: prezes klubu W. Matuszczak i mgr Z. Miedzianowski.

Najstarsza faza reprezentowana jest przez pozostałości osady z młodszej epoki kamienia w postaci słabo zaznaczającej się, silnie przemytej i znacznie odbarwionej warstwy osadniczej, której zawartość kulturową stanowił nielicznie reprezentowany materiał ruchomy głównie w postaci ułamków naczyń glinianych, typowych dla młodszych faz kultur naddunajskich²⁹. Warstwa ta występowała w wykopach zlokalizowanych w najwyższej wyniesionej partii wyspy. Stąd przypuszczać możemy, iż osadnictwo neolityczne skoncentrowane było jedynie w tym rejonie. W schyłkowej fazie młodszej epoki kamienia na skutek znacznego podniesienia się lustra wody w jeziorze wyspa zostaje opuszczona i częściowo zatopiona. Świadczy o tym czytelna na profilu warstwa zalewowa zalegająca bezpośrednio na warstwie neolitycznej.

Kolejny etap zasiedlania wyspy następuje w okresie halsztackim w fazie C/D. Gród ludności kultury łużyckiej zbudowany został na warstwie izolacyjnej wykonanej z gałęzi i konarów drzew przysypanych piaskiem. Na niej wzniesiono dopiero elementy konstrukcyjne grodu. Gród w pierwszej fazie istnienia otoczony został wałem wzniesionym w konstrukcji skrzyniowej o szerokości dochodzącej do 3,7 m. Wysokości wału z uwagi na znaczne zniwelowanie górnych jego partii nie udało się bliżej określić. Elementy osadnicze związane z grodem starszym są, jak podkreślano uprzednio, słabo czytelne, a uchwycone w różnych punktach majdanu pozostałości poszczególnych domostw trudno dosyć pewnie rekonstruować. Na podstawie ujawnionych danych przyjąć możemy, iż zabudowa grodu najstarszego koncentrowała się wokół centralnie położonego placu znajdującego się w kulminacyjnej partii wyspy. Domostwa usytuowane były w rzędach obok siebie, a nieznaczne odległości między nimi (do 2 m) wskazują na zabudowę zwartą. Gród starszy po krótkotrwałym okresie egzystencji został zniszczony najprawdopodobniej na skutek systematycznego podnoszenia się lustra wody w jeziorze. Transgresja jeziora spowodowała częściowe rozmycie dolnych elementów konstrukcji obronnych i poszczególnych domostw znajdujących się w rejonie wału obronnego. Zniszczone zostały również elementy konstrukcyjne bramy wjazdowej, a także zatopiona najstarsza droga dojazdowa do grodu.

Gród młodszy wzniesiony został na ruinach starszego osiedla. Podobnie jak w Biskupinie wykorzystano tu szczątki grodu starszego, podnosząc w ten sposób sztucznie wysokość wyspy. Konstrukcyjne elementy obronne cofnięte zostały w głąb wyspy, a ruiny wału starszego wykorzystane jako rodzaj przedwału. Przesunięcie w głąb wyspy wału obronnego spowodowało zmniejszenie powierzchni użytkowej majdanu. Wpłynęło to niewątpliwie na zmianę zabudowy, która objęła teraz również częściowo uprzednio wolny plac centralny. Domy młodsze wzniesione zostały na rozwaliskach starszych obiektów, a do ich budowy wykorzystano częściowo poprzednie elementy konstrukcyjne. Gród w młodszej fazie istnienia uległ spaleniowi, o czym świadczą czytelne na profilu przekroju poprzecznego przez wał częściowe renowacje umocnień obronnych. Nie stwierdzono natomiast żadnych istotnych zmian w rozplanowaniu zabudowy majdanu. Po kolejnym pożarze grodu wyspa została opuszczona, lecz część mieszkańców osiedla pozostała jednak zapewne na miejscu i założyła na jego ruinach osadę nieobronną³⁰. Wspomniane uprzednio no-

²⁹ Informacje te zawdzięczam uprzejmości doc. dr. habil. T. Wiślańskiego, który dokonał wstępnej analizy uzyskanych w trakcie badań materiałów neolitycznych.

³⁰ Mamy tu do czynienia z analogiczną sytuacją do zaobserwowanej w Biskupinie, gdzie również po upadku grodu młodszego na jego ruinach egzystowała osada otwarta.

wożytnie przekopy zniszczyły prawie całkowicie elementy zabudowy, które można by wiązać z III poziomem osadniczym. Odkrycie w kulminacyjnej partii wyspy, która w poprzednich fazach była nie zabudowana, fragmentu częściowo zagłębionego w ziemię domostwa pozwala na wysunięcie przypuszczenia na temat rozplanowania osady. Najprawdopodobniej w III fazie istnienia osadnictwa łużyckiego na wyspie zabudową objęta została jedynie kulminacyjna jej partia. Egzystująca na ruinach grodu osada otwarta funkcjonowała zapewne pod koniec okresu Ha D. We wczesnych fazach okresu lateńskiego na skutek kolejnej tym razem znacznej transgresji jeziora wyspa zostaje opuszczona, a następnie zatopiona. Ponowne zasiedlenie wyspy następuje dopiero we wczesnym średniowieczu.

Na bardziej czytelne ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego natrafiono, jak już wspomniano, na arze 4, gdzie ujawniono fragment spalonego wału obronnego wzniesionego w konstrukcji rusztowej. Przylegał on do łużyckich konstrukcji obronnych stanowiąc ich przedłużenie w kierunku wschodnim. Przypuszczać możemy, iż najprawdopodobniej wał obronny otaczający gród ludności kultury łużyckiej został ponownie wykorzystany w okresie wczesnośredniowiecznym, a ujawnione fragmenty wału stanowiły dodatkowy element zabezpieczający, broniąc dostępu do grodu od strony wschodniej.

Jedną z istotnych kwestii jest zagadnienie funkcji i charakteru osadnictwa w poszczególnych etapach zasiedlania wyspy. Z uwagi na szczupłość materiałów źródłowych nie możemy podać bliższej charakterystyki i sprecyzować funkcji osady neolitycznej. Bezspornie najwięcej danych uzyskano na temat funkcji i charakteru osadnictwa kultury łużyckiej. Analizę uzyskanych danych przeprowadzono w ramach scharakteryzowanych wyżej poziomów osadniczych, uwzględniając w pierwszej kolejności źródła mówiące o produkcji środków utrzymania i następnie informujące nas o bazie narzędziowej oraz wykorzystaniu ważniejszych grup narzędzi. Z uwagi na sprawozdawczy, więc siłą rzeczy skrótowy charakter artykułu — zasygnalizujemy jedynie szczególnie istotne problemy. Należy do nich bez wątpienia sposób zdobywania środków utrzymania. Materiały archeologiczne z warstw wewnątrz grodu stwarzają pewne możliwości poznania struktury gospodarki uprawianej przez jego mieszkańców. Najogólniej stwierdzić możemy, iż miała ona charakter złożony i polegała zarówno na stacjonarnych, jak i ruchomych sposobach wykorzystania środowiska naturalnego. Najwięcej danych posiadamy do poznania struktury gospodarki hodowlanej, która, jak należy sądzić, stanowiła istotną część zarówno bazy żywnościowej, jak i surowcowej — o czym zdają się świadczyć liczne materiały kostne³¹.

Badania przeprowadzone na materiale osteologicznym z Jankowa dostarczyły interesujących danych odnośnie do zmian procentowego udziału poszczególnych zwierząt domowych w ramach kolejnych, wyróżnionych w oparciu o przesłanki stratygraficzne poziomów osadniczych. Poddane analizie serie materiałów kostnych są liczne (ponad 2000 sztuk oznaczonych kości dla każdego poziomu), co pozwala na uznanie uzyskanych wyników za dane reprezentatywne. Nie wdając się w bardziej szczegółowe rozważania na temat zmiany struktury gospodarki handlowej w ramach kolejnych faz istnienia grodu kultury łużyckiej³² podkreślić należy, że za-

³¹ Określenia szczątków kostnych dokonał prof. dr M. Sobociński z Katedry Anatomii Zwierząt Akademii Rolniczej w Poznaniu.

³² Zagadnienie to omawiam szerzej w pracy: J. Ostoję-Zagórski, *Ze studiów nad strukturą gospodarki hodowlanej w schyłkowych fazach epoki brązu i w okresie halsztackim w Polsce północnej i zachodniej*, „Kwartalnik HKM”, R. XXI: 1973, z. 3, s. 471—479.

obserwowane zmiany dotyczą procentowego udziału dwóch gatunków zwierząt: bydła i drobnych przeżuwaczy. W I poziomie osadniczym udział szczątków krowy wynosi 68,08⁰/₀, drobnych przeżuwaczy natomiast 7,14⁰/₀. W II poziomie osadniczym (gród młodszy) udział pozostałości kostnych krowy spada do 59,35⁰/₀ (a więc aż o blisko 10⁰/₀), drobnych przeżuwaczy wzrasta natomiast do 12,33⁰/₀ (tj. o ponad 5⁰/₀). Ma to niewątpliwie związek z częściową zmianą rozplanowania obiektu, zagęszczeniem zabudowy, spowodowanym z jednej strony zmniejszeniem się powierzchni użytkowej majdanu, z drugiej wzrostem liczby mieszkańców oraz zmianami w środowisku przyrodniczym.

Liczyć się również musimy z zagęszczeniem demograficznym w rejonie Jankowa, które pociągało za sobą wzrost spożycia. Wpłynęło to niewątpliwie na gatunkowy dobór hodowanych stad. Tym tłumaczyć możemy preferowanie tych gatunków, których mięsny cykl produkcyjny jest krótszy, a więc zarówno drobnych przeżuwaczy, jak i trzody chlewnej. (Udział tej ostatniej jest najwyższy właśnie w II poziomie osadniczym.)

Odmienne proporcje zanotowano w poziomie trzecim. Po upadku grodu następuje ponowny wzrost bydła rogatego do 72,99⁰/₀, któremu towarzyszył spadek liczebności drobnych przeżuwaczy o 5,74⁰/₀. Otrzymaliśmy zatem dane zbliżone do zanotowanych dla I poziomu osadniczego.

Dotykamy tutaj bardziej złożonego, mającego zasięg znacznie szerszy problemu, a mianowicie przemian gospodarczych, które objęły na przełomie okresu halsztackiego i lateńskiego pewne strefy dorzecza Odry i Wisły³³. Wiążą się one pośrednio z upadkiem grodów typu biskupińskiego³⁴, do których zaliczyć możemy bez wątpienia również i osiedle w Jankowie. Zagadnienie upadku grodów nie zostało w pełni wyjaśnione i do czasu ostatecznego rozwiązania tych kwestii nasze rozważania na temat genety i funkcji grodów nie wyjdą poza wstępne sformułowania prawdopodobieństw, w których argumentację rzeczową zastępuje często intuicja, nie wystarczająca do formułowania wiążących hipotez. Są to truizmy, które przywołują tylko w tej intencji, aby podkreślić z naciskiem konieczność podjęcia wielostronnych studiów nad zagadnieniem załamania się osadnictwa grodowego i w konsekwencji upadku kultury łużyckiej. Wydaje się, że klucz do rozwiązania tej kwestii tkwi, jak słusznie zauważył Z. Woźniak³⁵, w ciągle jeszcze nie wyjaśnionych przemianach zachodzących w strukturze gospodarczo-społecznej. Nie bez znaczenia będą badania nad stosunkami demograficznymi panującymi w określonych ekumenach osadniczych wyznaczanych przez poszczególne grody. Wymaga to podjęcia kompleksowych badań — zwłaszcza związanych z poszczególnymi grodami obiektów sepulkralnych, których stan rozpoznania pozostawia wiele do życzenia.

³³ Szersze uwagi oraz literaturę por.: J. Ostoja-Zagórski, *From the Studies on the Economic Structure at the Decline of the Bronze Age and the Hallstatt Period in the North and West Zone of the Odra and Vistula Basins*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 22: 1974 (w druku).

³⁴ Grody zaliczane do tego typu charakteryzują się podobnym rodzajem zarówno konstrukcji obronnych (wały, bramy wjazdowe), jak też rozplanowaniem oraz zabudową majdanu i skupiają również różne podstawowe cechy (oczywiście w formie załążkowej) późniejszych ośrodków miejskich. Szersze uzasadnienie tego zagadnienia por. W. Hensel, *Z badań nad początkami miast w Europie Środkowej*, „Pomorania Antiqua”, t. 3: 1972 s. 13; zob. również tego autora, *Remarques sur les origines des villes en Europe centrale*, (nadbitka z:) *Atti del Convegno di studi sulla Citta etrusca e italica preromana*, Imola 1970, s. 327—328.

³⁵ Por. Z. Woźniak, *Z problematyki badań zaniku kultury łużyckiej w Polsce południowej*, „Archeologia Polski”, t. 16: 1971, z. 1/2, s. 207.

W niniejszym artykule trudno było omówić wszystkie istotne zagadnienia związane z charakterem i funkcją grodu kultury łużyckiej w Jankowie. Przedstawione tu niektóre aspekty tego zagadnienia są raczej próbą zasygnalizowania różnorodnej i skomplikowanej problematyki badawczej omawianego obiektu.

Z uwagi na nieznaczną ilość materiału zabytkowego związanego z fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego niewiele możemy powiedzieć o jego charakterze. Na podstawie uzyskanych danych stwierdzić można, że na przełomie X i XI wieku miało ono zdecydowanie charakter obronny. Ślady osadnictwa późniejszego są z uwagi na znaczne zniwelowanie powierzchni wyspy nieczytelne. Przypuszczać możemy, iż teren wyspy od późnego średniowiecza poczynając wykorzystywany był zapewne gospodarczo.

*Zakład Archeologii Wielkopolski
Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN*

JANUSZ OSTOJA-ZAGÓRSKI

EXCAVATIONS AT JANKOWO, DISTRICT OF INOWROCŁAW,
IN 1969—1972

In 1969—1972 the Excavation Team of the Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Poznań, conducted rescue excavations of a site located on the island of Lake Pakoskie, facing the village at Jankowo, Inowrocław district (formerly Mogilno district) (fig. 1). The site has been known for a long time in archaeological literature. The investigations included the fortifications, the enclosed space and sections on the eastern shore of the island outside the fortifications (fig. 2).

Due to the analysis of the materials obtained it has been possible to reconstruct the sequence of habitation on the island and to try to determine the character and function of the Lusatian fort. The highest part of the island (in relation to the water-level) has yielded traces of an unfortified neolithic settlement. It was badly preserved, and therefore it has not been possible to determine exactly its function. The second habitation phase can be linked with the Lusatian culture. During the excavations two structural phases of the rampart were distinguished and the entrance gate situated in the break of the rampart in the eastern part of the island (fig. 2) was discovered. Due to the investigations of the layers within the entrance gate it has been possible to reconstruct the successive phases of its construction and usage; moreover, a number of essential construction details have come to light (fig. 5).

The gates of the two strongholds were identical in length, measuring 9 m each; the width of the gates ranged from 3.6 m in the part projecting beyond the rampart to 2.85 m inside the gate and to 3 m on the inner side of the rampart. The inner area of the gate measured 29.7 sq. m.

The enclosed part revealed three habitation levels of which the first two coincide with the successive phases of rampart construction and can be associated with

the fortified settlement, whereas the third level represents an open settlement which was established on the ruins of the stronghold after it had declined.

The older stronghold (habitation level I) was surrounded by a box rampart about 3.7 wide. Houses of this phase were concentrated around the empty central space situated in the highest part of the island. The houses with cross joint logs corner or of wattle-and-daub and with clay floors were built in rows. Each of the houses explored had an open fireplace built of several small stones. Moreover some houses contained domed ovens on a timber frame, with bases up to 1.5 m in diameter. Their hearths consisted of several layers of stones, and some had ceramic linings of potsherds. The decline of the older stronghold can be linked with the transgression of the lake due to which the lower parts of the rampart and the nearby houses were destroyed.

The later stronghold (habitation level II) was built on the ruins of the older. The rampart, up to 4 m wide, was located farther inside the island and the ruins of the older rampart served as a sort of fore-wall. Consequently, the enclosed area was smaller, the houses occupying a part of the previously empty central space. The later stronghold was burnt down, as shown by the partial restoration of the rampart and of some houses. A new transgression of the lake compelled many of the inhabitants to leave the island. Those who remained established an open settlement in the highest part of the island. Occupational elements associated with habitation level III were completely obliterated by modern trenches. During the Early La Tène period another large transgression of the lake inundated the island.

As shown by the analysis of the finds, which mostly consist of pottery and of a few metal objects, the habitation level I should be assigned to Hallstatt C/D, the level III to the end of Hallstatt D.

The island has not been re-occupied until the early phases of the Early Medieval period. The modern trenches, mentioned above, have destroyed medieval layers. Only the eastern shore of the island produced a fragment of a charred defensive structure of the Early Medieval period. The materials collected in this region date it to the end of the 10th — early 11th century. It is therefore permissible to suppose that the defensive constructions surrounding the Lusatian stronghold were re-used in the Early Medieval period, and the excavated parts of the rampart served as an additional element protecting the stronghold from the east. No traces of later habitations were found on the island.

